

TULOGDI JÁNOS (1891–1979): BRASSAI SÁMUEL (1800–1897) FÖLDRAJZI NEVELŐ–OKTATÓ MUNKÁSSÁGA¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Brassai Sámuel, a kiváló polihisztor – enciklopédikus tudós, akit kortársai élő könyvtárnak, a tudomány milliomosának neveztek, a földrajz tanítása és általában a nevelés-oktatás elmélete, valamint gyakorlata terén is nagy jelentőségű munkát végzett.

Majdnem egy évszázadot felölelő élete (1800–1897) a tudományok történetének forradalmi változásai alatt folyt le.

A földrajztudomány történetében is korszakalkotó volt ez az időszak.

Alexander von Humboldt (1769–1859) – Brassai élete első felében – az összehasonlító, szintetizáló, az okozati összefüggéseket magyarázó földrajznak megalkotója, a földrajzot szinoptikus szemléletű természettudománnyá tette.

Brassai biztosan ismerte Humboldt munkásságát, s még inkább magyar kortársát, Katona Mihályt, akire hivatkozik is, s akit Bulla Béla 'Közönséges természeti földleírás. Pest, 1824.' c. holograefikus szemléletű munkájáért „a magyar geográfia Humboldtjának” nevezett.

De nemcsak a tudományok mentek át forradalmi változáson a XVII. század fordulóján, hanem a magyar nevelésügy is. Az 1777-ben megjelent Ratio Educationis (A nevelés rendje) a tantárgyakat hasznosság szerint így csoportosította: Mindenkinék szükséges, mindenkinék hasznos, csak némelyeknek szükséges vagy hasznos tantárgyakra. Ez a beosztás körülbelül megfelel a fő-, mellék- és rendkívüli tantárgyaknak. A földrajz a második csoportba, a mindenkinék hasznos tárgyak közé került.

A második Ratio Educationis 1806-ban, a földrajz oktatása szempontjából előírta, hogy „a bevezető általános fogalmak tárgyalását a környezetből vett szemléltetéssel kell egyesíteni, a természetben tett anyaggyűjtő és ismeretszerző séták, utazások kapcsán.”

Brassaira – aki kevés megszakítással 1837–1884-ig tanított, 1837–1845-ig földrajzot és történelmet is – mindezek nagy hatással lehettek. És nagy hatással volt rá édesapja, a torockói tanító is, aki a kis Brassainak kezébe adta a „Robinson”-t, amely gyermekkorának legkedvesebb olvasmánya lett. Édesapjának nevelő hatásáról kedvesen emlékezik meg következő soraiban: „Egy kis földgömböt tett elém az atyám, s rászoktatott, hogy minden folyót, várost, országot – amiről valamit olvasok – rögtön keressem fel a földgömbön. E kis globus volt a játékszerem, órákat töltöttem így az asztalra könyökölve, a földgömböt forgatva, képzeletben bejárva az Északi-sarktól az Antillákig minden tájat.”

A hatás nem maradt el. Brassai megszerette a földrajzot. Maradandót is alkotott e téren földrajzkönyvével, a földrajz tanítására, a földrajzi szemléltetésre vonatkozó elveivel, utasításaival.

¹ Forrás: Tulogdi János: Brassai Sámuel földrajzi nevelő–oktató munkássága. Földrajzi Közlemények, 1965.

Brassai földrajztankönyve: 'Bévezetés A Világ, Föld és Statusok Esmeretébe' Kolozsvárott 1834-ben jelent meg.

A könyv élére helyezett „Előjegyzetek” 3. lapján szükségesnek mondja „a könyv használása előtt a hibák megjobbítását.” Ez Brassai gondosságára vall. Azután a könyvben követett elveit ismerteti, és a hossz mértékre, a városok lakói számának a betűk nagyságával való megkülönböztetésére, a „hosszúság gradusainak” a ferrói délkörtől való számítására hívja fel a figyelmet.

A 4. lapon az „igazításokat”, a sajtóhibákat közli.

Ezután áttér a könyv anyagának tárgyalására. Ez Brassai széleskörű tudását igazolja, és sok eredetiséget is mutat fel.

Könyvének első része a „világírás vagy cosmographia” a csillagászati ismeretek összefoglalása.

Második rész: „Földleírás vagy geographia.” Ennek első szakaszában a „Mathematica geographia” a Földet mint égitestet ismerteti. Második szakasza a „Phisica geographia”, a természeti földrajz, melyben a levegő, víz, föld után a „Természet históriá”-ban az „Ásványtudat vagy Mineralogia”, „Növénytudat vagy Botanica”, „Állattudat vagy Zoologia” leírását adja.

A harmadik szakasz a „Tulajdon geographia.” Ebben a „Világ mappája”, „Tengerek leírása – Oceanographia” után a földrészek tárgyalása következik a 93–159. lapon.

Majd a negyedik szakaszban a „Politica geographiá”-ban „Az ember (Etnographia)” után a kontinensek „statusai”-t – államait – ismerteti.

A könyv tehát teljes földrajztankönyv, de elég száraz felsorolás, ami azonban – amint a továbbiakban kiténik – Brassai színes, részletesebb tanításának csak a tanulók és az oktató számára írott vázlata akar lenni.

A könyvet „Toldalékok” zárják be (I–III.):

I. „A 16-os szélróza” ismertetése rajzban és írásban.

II. „Az idegen helyesírású szók kimondásai”, hat lapon körülbelül 483 szó, melyek közt különösen a helyneveknek van nagy jelentősége. Ezek a sorok a földrajzi nevek kiejtésének nagy fontosságára utalnak. A mai földrajztanárok is meg kell szívleljék ezt a figyelmeztetést.

Ezt követi a 225–232. lapon egy nagyon fontos jegyzet: „Némely intések azokhoz, kik ezen könyvecskét tanítások alapjávé teszik.”

Ebben először megállapítja: „Minthogy ezen cosmographico-geographiai bévezetés egyenesen és kirekesztőleg tanítványok kezébe van szánva, egyszersmind nem szolgálhat a tanítónak is ismeret-bányául, hanem csak rendmutató vezérül.” A következőkben utasítást is ad a tanítóknak: „Feltevéen tehát, hogy e könyvben foglalt tárgyat nagyjában már tudja és érti, bővebb ismeretei hiányát pótolhatja a Katona, Lassú, Dóczy, valamint német nyelven Raff, Hoffmann, Berghaus, A. von Roon, Schacht, Cannibich munkáiból.” A könyvek felsorolása Brassai széleskörű földrajzi olvasottságát igazolja.

A tanításra vonatkozólag általános utasításként a következők szem előtt tartására hívja fel a földrajzot tanító figyelmét.

„A folyamatos tanítás megkívánja, hogy az oktató se állítást, se szót, melyeknek értését bizonyosan fel nem teheti tanítványainál, magyarázás, megmutatás és példák nélkül ne hagyjon. A magyarázás pedig addig tartson, míg a tanítvány több oldali kikérdezésére teendő helyes feleletei által a tárgy helyes felfogását bé nem bizonyítja.”

Brassai tehát kiemeli a gyakorlás jelentőségét.

Ezután könyve főbb fejezeteivel kapcsolatban megadja az utasításokat a szemléltetésre vonatkozólag.

A kozmográfiai részre vonatkozólag a következő fontosabb módszertani útmutatásokat adja:

A „nehézlés és gravitálás megfogását (megértését, T. J.) legjobb egy cérnán függő golyócska keringetése által példázni, hol a cérna a vonzó erőt, a kéz által adott mozdulás a hajtó erőt képezi”.

A kör és ellipszis „származását és mineműségét”, a fókusz – az ismert módon – ceruza, zsineg és két gombostű segítségével magyaráztatja meg.

„A csillagok, csillagképek és az ég zónái leírását rajzolatokkal és az igazi égboltozat szemléltetésével és gyakori mutogatásával kell megvilágítani”... „a látható planétákat az égen kell megmutatni”. Tehát este a csillagos égbolton kell főleg tanítani a csillagászatot. Ezt Brassai biztosan meg is tette.

„A Hold útját, változásait rajzolatok és egy laptárnak a gyertyátóli világíttatása által kell megérteni.”

Brassai szerint a matematikai földrajzi rész tanítása előtt az „egyenes, görbe és parallel vagy egyközű lineáknak”, rádiusznak, gömbnek, „ezen a legnagyobb köröknek, pólusoknak, félgolyóknak, egyközű köröknek (circuli paralleli) magyarázatát előre kell bocsátani és rajzolatokban egy golyón vagy laptán megmutatni. Ha csak lehet, jó egy mesterséges földgolyót használni.”

A „lineákat és köröket chartákon (térkép, T. J.) és globusokon kell megmutatni, a szélesség és hosszúság gradusai kikeresésében a tanítványt szorgalmasan gyakoroltatni” kötelessége a tanítónak.

Brassai itt is a gyakorlás és a szemléltetés jelentőségét emeli ki.

Legszemléltetőbb utasítása a bemutatásra a következő.

„A Föld keringését és az esztendő részeinek ettől származó különbségét értelmesen megmagyarázhatni a következő egyszerű szerkezettel: egy jókora darab vastag és kemény papirosra vagy pappára (kéregpapír, T. J.) rajzolunk egy ellipszist, ennek egyik tűzhelyére (fókusz, T. J.) a Napot. Azután egy laptába kötöttűt szúrván tengely helyett, a szükséges karikákat a laptára rajzoljuk és az ellipszisbe, mely az eclepticát képezi, egymástól egyenlő távolságra négy kerek lyukat vágunk akkora nagyságra, mint a laptá legnagyobb köre. Ezekbe a laptát beléeresztve az egyenlítő lapja elhajlása az eclepticától, a föld tengely megdőlése s a földgömb ezek miatti egyenetlen megvilágítása igen szépen megmutatható. Ezen pontra nem lehet elég szorgalmat fordítani.”

Brassai mindezeket a bemutatásokat biztosan alkalmazta, az utóbbi demonstrálásához megvolt a megfelelő készüléke. Ezeknek ma – sajnos – a Brassai Sámuel középiskolában, melynek elődjében Brassai tanított, nyomuk sincs.

Ebben a fejezetben ír Brassai a „charták” – térképek – használatának jelentőségéről.

A tanítónak kötelessége – írja – „a chartákat elővenni s azoknak alkotását s hasznóvételét megmagyarázni. A charták megértésére jó, ha a tanítvány előtt esmeretes kerteknek, házoknak, udvaroknak bármi durva ichnográfiáját (alaprajzát, T. J.) készíti a tanító, s azon a tudva levő tárgyak helyzetét felkeresteti.”

A „Tulajdon geographiá”-ban, vagyis a II. rész 3. szakaszában, a kontinensek természeti földrajzával kapcsolatban utal ismét a térképek nagy jelentőségére a földrajz tanításában. Brassai szerint „a charták soha meg nem szűnő használata, sőt a tanítványokkal készíttetése a legszükségesebb eszköze, de azt mondom, elmellőzhetetlen feltétele a földleírási esmeretek megszerzésének. A charták készítése a tanítványok által ne csak a szokott kontár módra menjen, hanem egy meridiánusokból és paralellákból álló hálót készítvén, a szélesség és hosszúság meghatározott gradusai szerint rakja fel vonásait a rajzoló, mégpedig előbb úgy, hogy az eredeti charta szemel előtt legyen, másod ízben pedig diktálás után, vagy emlékezetből is. Továbbá minthogy itt a vizek, hegyek, lapályok, fenntartományok csak röviden említhetnek, mindezeknek kiterjedéséről, fekvéséről, természeti mineműségéről, a hegysorok különböző magasságáról, a vizek lefolyásáról, teknőiről s kanyargásairól a tanító

adjon hosszabb és amennyiben lehet a tanítványnak képzelődését is, nemcsak értelmét s memóriáját foglalatostkodtató leírásokat.”

Mindezek a térképrajzolás tanításának, a rajzolás gyakorlásának, a tanítás szemléletessé, az érdeklődést felkeltővé való tételének ma is érvényes szabályai.

A „physica geographiai” részben az előzőhöz kapcsolódik egyik legfontosabb utasítása:

„A hegysorok és hegyalkotmányok, völgyek, vízteknők s a t. megértésére szükséges, hogy a tanító egy táblán vagy asztalon porondból, agyagból vagy lisztből, akár gipszből valamely egyszerűbb hegyalkotmánynak képét plasztice kiformálja és azt a chartabeli rajzokkal összehasonlítsa.”

Íme, a terepasztal, a homokasztal alkalmazása és jelentőségének felismerése a földrajz tanításában!

Brassai 'A módszerről' – a tanítás módszeréről – szóló értekezésében a térképek jelentőségéről is megemlékezik a következő javaslatával: „A város, vagy megye kötelezné a mérnöki hivatalt egy, a tanoda közeli alkalmas, azaz akcidenziákban (változatos formákban, T. J.) eléggé dús, legfeljebb egy négyzet mérföldnyi területnek nivellált felvételére.” „Ennek nyomán két alaprajzot: egyet horizontál vonalakkal (szintvonalak, T. J.), másikat a szokott módon sraffozva. Ezekből egy kellő nagyságú gipsztáblán könnyen ki lehet faragni a felvett terület magassági viszonyait híven ábrázoló domború művet, melyen végre vizeket, erdőket stb. kijelölnének színekkel.” Ezek az iskola sajátjai lennének: „mint taneszközök, melyeknek használatát az eddigiek után nincs miért részleteznem. Csak annyit jegyzek meg, hogy a hasonlítottatásnak három stádiumon kell átmenni. Előbb hadd vesse össze a tanítvány a domborművet a természettel, azután a rajzokat a domborművel, végre pedig a rajzokat a természettel; tudni kell, hogy a tanító ügylete és vezérlete alatt.” Brassai felismerte a domborművű térképek jelentőségét a tanításban!

Brassai a térképek jelentőségét a tanításban, még a Kolozsvári Nevelő Körben is hangoztatta. A kör – melynek megalakítása eszméjét 1845-ben Nagy Ferenc kolozsvári református kollégiumi tanár vetette fel – 1846-ban alakult meg Brassai tevékeny közreműködésével. A körnek célja volt „hogy előmunkása legyen... mind a népi nevelésnek is, mert az ember és polgárképzés az életre magára és megélhetésre előkészítés” az iskola általános feladata.

Brassai a kör első gyűlésén indítványozta, hogy a szemléltető földrajztanítás érdekében Sydow-féle falitérképeket kell készíttetni Magyarországról, Sydow berlini tanár vállalta a munkát. A szükséges adatokat Brassai és Takács János el is küldték Sydow-nak. Elkészültek ezek a térképek, nem tudjuk. A Brassai Sámuel középiskola szertárában nem találhatók. Valószínűleg az 1848–49-es forradalom megakadályozta megjelenésüket.

A tanteremben képekkel való szemléltetés fontosságára utalnak Brassai következő sorai: „Az előforduló definíciókra ú. m. vizekre, tókra, öblökre, vulkánokra, barlangokra, forrásokra, vízesésekre stb. példákat mondjon és mutasson.”

A természetben való szemléltetés és az iskolai kirándulások nagy jelentőségét is kiemeli: „Átaljában pedig mindent amit lehet a természetben szemléltessen és vétessen észre.”

Brassai a kirándulások nagy jelentőségét saját tapasztalásából tudta. Az iskolai év rövid szünidőit alatt Kolozsvár környékére, Erdély távolabbi vidékeire tett gyűjtő, főleg botanizáló kirándulásokat; a nagy szünidőben pedig hosszabb külföldi tanulmányútra ment Bécs, Berlin, Párizs környékére.

Brassainak a szemléltetés jelentőségére vonatkozó elveiről adatokat találunk még 'A módszerről' c. értekezésében.

„Nem kell triviális, minden nap látott, sőt használt tárgyakat venni fel, hanem olyakat, melyek bárminemű kisértékű újdonság ingerével a gyermek tudásvágyát ébreszteti és készítené alkalmasak.”

A természetrajzi szemléltetésről a következőkben ír ugyanott: „Természeti tárgyak, kőzetek, ásványok, növények, állatok ismertetése mutatók által igazi tárgyak hiányában rajzokból.” ... „Ezt a tanulmányt a legcélszerűbben besorozhatni a földrajzbeli oktatásba.”

A földrajz és természetrajz kapcsolatának tanítása összefüggésének, a földrajz–természetrajz tanári szakcsoportosítás jelentőségének megérzése, kinyilvánítása jelenik meg e sorokban.

Megjegyezi még Brassai, hogy „e tárgyról – a szemléltetésről – majd kiadandó geographiai olvasókönyvem útmutatása fog szolgálni.” Sajnos ez a könyv nem jelent meg.

Térjünk vissza Brassai tankönyve utolsó része, a „politikai geographia” tanításához adott utasításai ismertetéséhez. Az Államok („statusok”), népek leírásában „a különböző nemzetek szokásaival, erkölceivel, a statusokban található természeti nevezetességekkel, a városokban levő megjegyzendő tárgyak elbeszéléseivel elevenítse a statisztikai száraz csontvázat.”

Ismét utalás a tanítás érdekesebbé tételének módjáról, a tanítványok gondolatvilágát megfogó, lekötő elbeszélésekkel tarkítás nagy jelentőségéről.

További utasításai ezen rész tanítására vonatkozólag: „A statusok e könyvecskében nagyságok szerint lévén elrendezve, tanuláskor után rendeztesse el a tanító őket a földrészek tagjai szerint, a klíma szerint, sőt földjeik mineműsége szerint is.”

Az aktív módszer és a különböző szempontok szerinti összefoglalások elvének tökéletes megnyilvánulása ez az utasítás.

Brassainak ezen, a földrajzot tanítók számára adott tanácsai – a tanulókat foglalkoztató aktív tanítás, a tanteremben, a természetben való szemléltetés – mint haladó szellemű tanárt, és a földrajzszemléltető tanításának kiváló munkását mutatják be.

Meg kell emlékeznünk még Brassainak az oktatás módszeréről vallott általános elveiről, hogy a földrajz tanításánál is alkalmazott oktatási módszeréről alkotott kép teljes legyen.

Brassainak Comenius hatására utal a szemléltetés széleskörű alkalmazása; Rousseau elvének, hogy lehetőleg minél többet a gyermekkel találtsunk ki, szintén nagy szerepe van; Pestalozzi öntevékenységre nevelés elvét, hogy mennyire alkalmazta, tette magáévá, azt sokszor hangoztatott gondolata híven tükrözi: „Aki ember akar lenni, maga-magát kell, hogy emberré tegye.”

Az oktatás módszeréről írt két munkájában alapelvül megállapítja: „keveset, jól és lassan. Ez volna az igazi Tanrendszer sikere és idves jelszava.” Munkája jellegzetesebb fejezeteinek címei híven tükrözik az oktatás menetéről vallott elveit: „Legyünk fokozatosak”, „Sohasem előlegezzünk”, „Legyünk következetesek”, „Ismételjünk célszerűen”, „Csoportosítsunk óvatosan.”

*

Brassairól mint nevelőről is meg kell emlékeznünk.

Boros György, Brassai kortársa és barátja mondotta róla, hogy „nevelőnek született.”

Brassai az iskolai tanításon kívül mint magántanító is működött. Szívesebben foglalkozott az ifjakkal, mint a felnőttekkel. Első tanítványai nők voltak, és egész magántanítói működése alatt voltak nőtanítványai. Egyik közül ezt mondotta: „Mint homok a vizet, úgy szívám magamba minden szavát. Ő nekem erkölcsi támaszt adott egész életemre.”

Lambrecht Kálmán a Herman Ottótól – Brassai jóbarátjától – hallottak alapján megírta, hogy Brassai mint tanár „nyilván vallotta, hogy a tanári tekintélyt... a tiszta tudás, a humánus érzés és az építő munka ... biztosítja.”

Tanítványaihoz való viszonyáról mondotta Herman: „Egész életén át valóban barátja, jótevője és védelmezője volt az ifjúságnak, minden hallgatójának.” Tanítványait „barátomnak, öcsémnek, fiamnak szólította.”

Boros György említi, hogy Brassai tanári és igazgatói működése alatt „a korbáccsal, pálcával, vesszővel vagy akármilyen ütőeszközzel testi büntetések megszüntetettek.” Elve volt: „a huszonöt bot udvari legénynek való... a plágát lomtárba kell dobni.”

Brassai az iskolai és magántanításán kívül a nép nevelését is elsőrendű feladatának tartotta. Ezért fogadta el 1834-ben a Vasárnapi Ujság szerkesztését „közhazsnú ismeretek terjesztésére”, amint írta „tisztá hazafiúi indulattal megfontolva, hogy a lap által csekély mércsem világánál másoknak ... setétjét oszlatthassam és a gyöngédkor és éretlen elméletek miatt parlagon maradt elmék művelésében vezérül szolgálhassak.”

Boros György megállapította, hogy Brassai céljai közé tartozott „újságok lapjain nevelni az országot a közhazsnú és gazdasági ismeretekben, amelyekben legcsekélyebb volt a tudás és legkorlátoltabb a látás.”

Ezért írta a dolgozó parasztság számára 'A mezőgazdaság kézikönyvé' -t is.

Mikor 1859-ben megalakult az Erdélyi Múzeum-Egylet Mikó Imre elnökle alatt, Brassait múzeumi örnek választották, és az igazgatói teendők ellátásával is megbízták. Itt Brassainak nagy lehetősége volt a tudományok terjesztésére. Brassai szerint: „A nyilvános múzeum a nép, a szenvedélyes, a gyűjtő, az élvező nép közös gyűjteménye, szellemi éléskamrája...”

Brassai megindította 1861-ben az egyesület évkönyveit. Ezekben írt a növények táplálkozásáról, a Kolozsvári Szénafű növényi ritkaságairól, ismertette a természetrajzi múzeumot. A tudományos üléseken tartott előadásai is tükrözik széleskörű általános tudását. Az ózonról, a napfoltokról, a természet képző erejéről (a feleki gömbkőről), a naptárról, az egzakt tudományok követeléseiről a filozófia irányában, a szerves és szervetlen lények keletkezéséről szóló előadásai nagy érdeklődést váltottak ki.

Brassai a középiskolák számára tankönyvek helyett szerkesztette a 'Kék könyvek' sorozatát. Ennek egyike az ismertetett földrajzknöy is.

Brassai 1834-ben Méhes Sámuellel szerkesztője lett a Nemzeti Társalkodónak. Azután 1848-ban átvette a Természetbarát szerkesztését és kiadását, és Berde Áronnal szerkesztette Ipar és Természetbarát – a célt kifejező – új cím alatt.

Az Erdélyi Híradóban is írt.

Megindította az első magyar ifjúsági lapot, a Fiatalság Barátját.

Ezekben a folyóiratokban is a tudás terjesztéséért, fejlesztéséért dolgozott, és küzdött minden téves tan és hiba kiirtásáért.

Brassai unitárius volt, vallásos volt, idealista volt, de mint természetvizsgáló – aki a természet titkait főleg a növényvilággal kapcsolatban tudományos alaposággal kutatta – látta a növényvilág változásait, a növények és a környezet kapcsolatát.

Megelőzte Hippolyte Taine francia filozófust a milieu-elmélet – környezethatás – felállításával. Taine szerint az emberek cselekedeteit, műalkotásait három tényező összműködése befolyásolja: a faj, a környezet és az időpont (1865).

Brassainál ez a megállapítás korábban, 1832-ben, és sokkal pontosabban megfogalmazva jelent meg a 'Gyönyörűségéről' c. esztétikai dolgozatában. Ebben megállapítja, hogy „Az ember a növényhez hasonló, mely abból a csírából fejlődik ki, mely fájának minden tulajdonságát magába sűríti. Az életre kelt, kicsírázott növény folytatja fájának életét. A talaj részecskéi, a talajvízben oldott sók adják erejét s a növény alkalmazkodik környezetéhez, honnan táplálékát szerzi meg. Ilyen az ember is; szervezetét mind elődeitől örökli, de szintén alkalmazkodik környezetéhez, korához, melyek formálják gondolkodás- és érzésmódját.” (...)

Brassai 'Útmutatás a füvészetéről' c. 1836-ban megjelent munkájában a következőket írja: „A természetben minden egymással szoros kapcsolatban van, s egy jelenség is a többtől elszigetelve, teljesen meg nem érhető.” E sorokban a dialektikus materializmus első alaptételét állapította meg.

Brassai felfogását a természetről, a tudománynak a társadalom szempontjából való jelentőségéről Fitz József foglalta össze legpontosabban: „Az egész világot egy álló

szervezetnek látta, melynek egy végső törvénye van: hogy a különféle kis részek mindig egy nagy egészbe tömörülnek. S hogy minden egy örökös alkalmazkodás, levés és fejlődés és megerősödés.” ... „Az ember azért foglalkozik a tudománnyal, hogy elveit a maga javára használja fel, hogy jobbá, könnyebbé, örömteljesebbé tegye életét. Csakis ilyen szempontból van jogosultsága a tudománynak.”

Brassai tanítványait a tudomány e szociális jelentőségének tudatára nevelte.

Hajós József állapította meg Brassairól: „ha a dialektikus materializmusig nem is jutott el, a prematerialista erdélyi materializmus egyik jelentős képviselőjévé vált.”

Brassai haladó szellemét még két tény bizonyítja.

Mikor 73 éves korában a kolozsvári egyetemen az elemi matematika tanára és a szanszkrit nyelv magántanára, 80 éves korában ugyanott rektor lett, szószólója volt annak, hogy az egyetem kapuit meg kell nyitni a nők előtt.

Brassai tanári működése alatt küzdött azért, hogy a tanítás nyelve a magyar iskolákban a latin helyett a magyar legyen. És hogy példát mutasson, 1837-ben tanári beiktató beszédét – nagy feltűnést keltve – latin helyett magyar nyelven tartotta meg. Több száz hírlapi cikket, kritikát is írt a magyar nyelv ügyében. Ő írta meg az első modern magyar nyelvtant is.

Brassai Sámuel, korának közszeretében álló „Brassai bácsija”, aki a pedagógia, nyelvészet, történelem, földrajz, füvészet, közgazdaságtan, vegytan, fizika, számtan, csillagászat, bölcsészettudomány, esztétika, zeneelmélet, műkritika, tankönyvírás terén egyaránt otthonos volt, és jelentős munkásságot fejtett ki – az utolsó és legnagyobb magyar polihisztor volt.